



**BOBURIYLAR VA USMONIYLAR IMPERIYASI O'RTASIDAGI
DIPLOMATIK MUNOSABATLARNI SARI ABDULLOHNING
“MUNSHAOT” ASARI ASOSIDA TAHLILI**

Obidova Ruxshona Vohid qizi

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

Sharq sivilizatsiyasi va falsafa fakulteti Turkiya tarixi yo'nalishi

Turk-ingliz guruhi 2-bosqich talabasi

Obidovaruxshona56@gmail.com

Ilmiy rahbar: I.B. Xudoynazarov

Annotatsiya: Ushbu maqolada XVII asrda Boburiylar va Usmoniylar o'rtasida shakllangan diplomatik aloqalar tarixiy manbalar asosida, xususan Sari Abdullohning “Düsturu'l-Înşâ” (“Munshaot”) nomli asari doirasida tahlil etiladi. Maqolada Shoh Jahon davrida yuzaga kelgan tashqi siyosiy muhit, ayniqsa Safaviylar tahdidiga qarshi tuzilgan sunniy ittifoq g'oyasi va bu yo'ldagi diplomatik muloqotlar o'rganiladi. Boburiy hukmdorlarining Usmoniy sultonlariga yuborgan maktublari, ularning mazmuni, uslubi va siyosiy maqsadlari asosida ikki imperiya o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning murakkab, ammo strategik xarakteri yoritib beriladi.

Kalit so'zlar: Boburiylar, Usmoniylar, Shoh Jahon, Shoh Jahongir, Sari Abdulloh Efendi, Düsturu'l-Înşâ, diplomatik maktublar, Safaviylar, sunniy ittifoq, Kandahor mojarosi, musulmon imperiyalari, XVII asr diplomatiyasi.

Boburiylar bilan Usmoniylar o'rtasidagi diplomatik munosabatlar Humoyun (1530–1556) davrida boshlangan deb hisoblanadi. Sari Abdullohning “Munshaot” asarida Humoyun Shohning Seydi Ali Reis orqali Sulton Sulaymonga yuborgan maktubi keltirilgan. Ikki davlat o'rtasidagi munosabatlarning qanday kechganini tushunishda eng muhim manbalardan biri bu — Sulton Murad IV davrida rais-ul-kuttob lavozimida faoliyat yuritgan Sari Abdulloh Efendining Munshaot



majmuasidir. Ammo ushbu majmuaga o'tishdan oldin, Boburiylar sulolasiga nom bergan Bobur Shohning Usmoniylar haqidagi fikrlariga qisqacha to'xtalib o'tish o'rinlidir. Bobur (1526–1530) o'zining Boburnoma asarida Hindistonni zabt etishda jangovar strategiyasini “Rumcha”, ya'ni Usmoniycha uslubda amalga oshirganini aytadi¹. Shuningdek, armiyasida otashli qurollar texnologiyasini yaxshi bilgan, masalan, Usmoniylar fuqarosi bo'lgan Mustafa Rumiy singari “tüfengendözlär” (miltiqchilar) bo'lganini qayd etadi. Boburnomada Mustafa Rumiy kabi Usmoniylar fuqarosidan bo'lgan shaxslarga minnatdorlik va ehtirom bilan to'xtalinadi. Bu esa ikki davlat o'rtasidagi aloqalarning mustahkam poydevorga ega bo'lganini ko'rsatadi. Biroq shuni aytish kerakki, Boburnomada davrning Usmoniy sultoniga biror aniq ishora yo'q. Balki bu holat har ikki davlat bir-birini hali yetarli darajada tanimasligi bilan bog'liqdir².

Bobur ona tomonidan Chingizxon, ota tomonidan esa Amir Temur avlodidan hisoblanadi. Bunday yuksak nasabga ega bo'lgan Boburiy hukmdorlar o'zlarini Chingizxon va Temurning merosxo'rlari deb bilishgan. Akbar Shoh (1556–1605) Buxoro xoni Ubaydulloxonga yuborgan maktubida bir kuni Makka va Madinada xutba o'z nomidan o'qilishini orzu qilganini bildirgan. Hatto Akbar Shohning o'g'li — Salim Jahongir (1605–1627) o'zining Jahongirnoma nomli xotiralarida Usmoniylar ilgari Amir Temurga xiroj to'lashganini eslatib, Temurning avlodlari bo'lgan Boburiylar Usmoniylardan ustun ekanini imoli tarzda bayon etgan. Akbarshoh va uning o'g'li Jahongirning bu salbiy munosabatiga qaramay, Shoh Jahon (1627–1657) davrida Boburiylar bilan Usmoniylar o'zaro elchilar almashganlari ma'lum. Jahongir saltanatining so'nggi yillarida Boburiylarning Safaviylarga qarshi Usmoniylar bilan yaxshi munosabatlar o'rnatishga intilgani kuzatiladi. Bu o'zgarishda faqatgina Qandahor masalasi emas, balki Jahongirning otasi Akbarshohning ta'siridan chiqib, o'ziga xos siyosat yuritishga intilishi ham muhim rol o'ynagan bo'lishi mumkin. Qandayki, Safaviylar tarafidan Bag'dod

¹ Casale, Giancarlo. Usmoniylarning kashfiyotlar davri, Oksford universiteti nashriyoti, 2010.

² Abdurahmon Abdi Posho. Voqealar kitobi | Usmoniy tarixi (1648–1682), nashrga tayyorlovchi: Fahri Ç. Derin, Istanbul: Çamlıca, 2008.



yo‘qotilgach, Usmoniylar davlatida sulton Murod IV kabi kuchli sulton paydo bo‘lgan bo‘lsa, xuddi shunday Qandahor qo‘ldan ketgach, Boburiylar davlatida ham Shoh Jahon kabi hukmdor yetishib chiqdi. Albatta, Shoh Jahon yuritgan siyosatda otasining so‘nggi yillaridagi voqealar katta ta’sir ko‘rsatgan. Sari Abdullohning Munshaot asarida Jahongir bilan bog‘liq maktublarga ham o‘rin berilgan³.

“Düsturu’l-insho” asarida Hindiston bilan bog‘liq maktublar. Salim Jahongirning Usmoniylarga nisbatan salbiy munosabati Shoh Abbos tomonidan Qandahorning Boburiylardan tortib olinishi ortidan o‘zgargan. Ushbu voqeadan avval Safaviylar bilan yaxshi munosabat o‘rnatish maqsadida Usmoniylardan uzoq turishni ma’qul ko‘rgan Jahongir, Qandahorni boy bergach, Safaviylarga qarshi Usmoniylar va O‘zbeklar bilan birgalikda sunniy ittifoq tuzishga uringan. Munshaot majmuasida keltirilgan maktub aynan mana shu izlanishning mahsuli hisoblanadi. Salim Jahongir tomonidan yuborilgan maktubda quyidagilar qayd etilgan: Buxoro xonining amakisi Istanbulga kelgani, Shoh Abbosga qarshi harakat boshlanganligi, agar Hind diyori tomon Safaviylar tomonidan biror tahdid yuz bersa, Usmoniylar va O‘zbeklar yordamga kelishlari aytilgan. Shuningdek, maktubda: “Ilgari O‘zbek xonining o‘g‘li bo‘lgan, hozirda esa Buxoro xoni bo‘lgan Bahodir Imomqulixonning amakisi bo‘lgan Muhammadxon ikki oy Istanbulga kelgan”, deb yozilgan. Muhammadxon Makka orqali Hindistonga yo‘l olmoqchi bo‘lgani ham tilga olingan⁴.

Jahongir va Shoh Abbos o‘rtasidagi yozishmalariga keladigan bo‘lsak, Sari Abdulloh Efendi o‘zining “Munshaot” majmuasida Boburiylar sultoni Salim Shoh (ya’ni Jahongir) tomonidan Shoh Abbosga yuborilgan maktub va Shoh Abbosdan kelgan javob maktubini ham keltiradi. Majmuada Qandahor Safaviylar qo‘liga o‘tganidan keyin yozilgan qattiq ohangdagi maktublar o‘rin olgan. Jahongir, Qandahorning Shoh Abbos tomonidan bosib olinishi tufayli juda g‘azablangan va maktubida keskin uslubdan foydalangan. Shoh Abbos esa javobida “bunday nuqsonli maktubning yuborilishi” (fors tilida: nerišten-i çonin nâme-i ayb-temâm) bilan

³ Arslantürk, H. Ahmet. “Nishonchi Feridun Ahmad Posho vakfiyasi va uning vakflari”, Trakya Universiteti Adabiyot fakulteti jurnali, jild 2, son: 3 (yanvar 2012), b. 91–108.

⁴ Sari Abdullah Efendi, Düsturu’l-Insha, Beyazit kutubxonasi qo‘lyozmalar jamlanmasi, №5880, varaqlar 47a–48a.



Jahongirning maktubi diplomatik odobga to'g'ri kelmasligini bildiradi⁵. Biroq, u Jahongirni "turk sultonlarining faxri" deb ta'riflab, uni maqtashni ham unutmadi.

Xulosa qilib aytganda, Boburiylar va Usmoniylar o'rtasidagi diplomatik munosabatlar har doim ham barqaror va chuqur bo'lmagan bo'lsa-da, XVII asrga kelib ayniqsa Shoh Jahon davrida bu aloqalarda sezilarli jonlanish kuzatilgan. Safaviylar bilan raqobat, Kandahor mojarosi va musulmon dunyosida sunniy birlikka bo'lgan ehtiyoj ikki imperiyani bir-biriga yaqinlashtirdi. Shoh Jahongir va Shoh Jahon tomonidan Usmoniy sultonlariga yuborilgan maktublar, ularning mazmuni va siyosiy ruhiyati ikki tomon o'rtasidagi strategik manfaatlar asosida shakllangan murakkab diplomatik aloqalarni namoyon etadi. Sarı Abdulloh Efendining "Düsturu'l-İnşâ" asarida keltirilgan rasmiy yozishmalar bu munosabatlarning tarixiy manzara va ruhiyatini yoritib beradi. Umuman olganda, Boburiy-Usmoniy diplomatik muloqotlari musulmon imperiyalarining o'zaro siyosiy munosabatlari va geosiyosiy manzara shakllanishida muhim o'rin tutgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Abdurahmon Abdi Posho. Voqealar kitobi | Usmoniy tarixi (1648–1682), nashrga tayyorlovchi: Fahri Ç. Derin, Istanbul: Çamlıca, 2008.
2. Arslantürk, H. Ahmet. "Nishonchi Feridun Ahmad Posho vakfiyasi va uning vakflari", Trakya Universiteti Adabiyot fakulteti jurnali, jild 2, son: 3 (yanvar 2012), b. 91–108.
3. Asafiy Boburiy yozishmalari — Hümayun nomalari daftarlari, tartib raqami 6 (1115-yil Muharram boshlaridan — 1133-yil Sha'bon o'rtalariga qadar), hujjat raqami: 238.
4. Bayram, Fatih. "Jahongirnoma sehrli olami: Turk va mo'g'ul boshqaruv an'analari Hindistonga aks etishi", Turk tarixchiligining asrlilik chinori Halil İnalçikka bag'ishlangan maqolalar to'plami, muharrirlar: Mehmet Öz, Serhat Küçük, Ankara: Turk madaniyatini tadqiq etish instituti, 2017, b. 83–92.

⁵ Annemarie Schimmel, The Empire of the Great Mughals: History, Art and Culture (London: Reaktion Books, 2010), 135-bet.



5. Bayram, Fatih. “Sarı Abdullohning Düsturu’l-İnşâsida keltirilgan sarkardalik farmonlari”, Ilmiy tadqiqotlar: Inson va ijtimoiy fanlar jurnali, soni: 15 (2020 bahor), b. 1–32.
6. Casale, Giancarlo. Usmoniylarning kashfiyotlar davri, Oksford universiteti nashriyoti, 2010.
7. Hammer, Joseph von. “Deli va Istanbul saroylari o’rtasidagi diplomatik munosabatlar xususida eslatma (XVI–XVII asrlar)”, Buyuk Britaniya va Irlandiya Qirollik Osiyo jamiyati ishlari, jild 2 (1830), b. 462–486.
8. Farooqi, Naimur Rahman. Boburiy–Usmoniy munosabatlari: 1556–1748 yillar orasidagi siyosiy va diplomatik aloqalar tadqiqi, Dehli: Idarah-i Adabiyat-i Delli, 1989.
9. Feridun Ahmad Bey. Nuzhat al-Asfâr wa’l-Akhyâr dar Akbar-i Safari Sigetvâr (Sulton Sulaymonning oxirgi yurishi), nashrga tayyorlovchilar: H. Ahmet Aslantürk, Günhan Börekçi, tahrir: Abdulqodir Ozcan, Istanbul: Zeytinburnu Belediyesi, 2012.
10. Zahiriddin Muhammad Bobur. Voqealar (Boburning xotiralari), 2-jild, tarjima: Reşit Rahmeti Arat, Ankara: Turk Tarixi Jamiyati, 1987.
11. Annemarie Schimmel, The Empire of the Great Mughals: History, Art and Culture (London: Reaktion Books, 2010), 135-bet.
12. Sarı Abdullah Efendi, Düsturu’l-İnşa, Beyazit kutubxonasi qo’lyozmalar jamlanmasi, №5880, varaqlar 47a–48a.